

patriarchen weg te cijferen, is alleen wijl zij de groote genade niet verstanden, die in het rekken van het leven der oudvaderen, niet enkel voor hen zelve, maar voor heel ons geslacht gelegen was. Behalve dit wonder rekken van het leven der oudvaderen, komt de *gemeene gratie*, voor wat het lichaam aangaat, uit tot in de straf die aan Adam en Eva wordt opgelegd. Het is zoo, zij zal met smarte baren, maar dan toch baren. Er zullen kinderen geboren worden. De dood zal het uitkomen van het jonge nieuwe leven niet kunnen verhinderen; en al is het, dat ook nu nog de dood vooral onder de jonggeborenen de meeste offers opscheit, toch verordent God in zijn *gemeene gratie* de wet der geboorte, die tegen de wet des doods inroep, en onder alle volk haar in macht te boven gaat. Evenzoo spreekt die *gemeene gratie* in de ordinantie Gods voor den arbeid, als middel tot sterking van het lichaam, en tot verkrijging van voedsel om dat lichaam te onderhouden. Het menschelek geslacht is niet afgesneden, het zal geboren worden, en, na geboren te zijn, op deze aarde leven kunnen. De schaduw des doods zal ons geslacht wel overdekken, maar ook met de kiem des doods in het bloed, zal het, dank zij de *gemeene gratie*, toch zijn innerlijken schat van leven openbaren kunnen, een historie erlangen, waarin het zijn beteekenis openbaart, en in zijn rijke verscheidenheid van gaven en talenten den Schepper heerlijk kunnen. De geschiedenis zelve wordt in het feit dat God zelf den mensch op de kleeding wijst, reeds in een machtig stuk aangeduid. Wie toch weet, wat het zegt, of een wild volk nog zooged als naakt loopt, of dat een ontwikkeld volk, zelfs onder heeten hemel, zich kleedt, moet gevoelen, hoe reeds in dit ene feit der kleeding de ontsluiting van een wereld van ontwikkeling ligt, die nog steeds voortgaat haar wonderen, natuurlijk met haar zonden, ons te ontsluiten.

Ja, de *gemeene gratie* gaat hier nog veel verder. Het feit toch waarop we zoo straks reeds wisten, dat we ook in onzen onderredden toestand nog van *welstand* en van *verlating*, en van *gezondheid*, zij het ook slechts in betrekkelijken zin, spreken kunnen, is uitsluitend een vrucht van deze *gemeene gratie* onzes Gods. Wie zich ook maar een oogenblik recht wel en flink gezond gevoelt, dankt dit alleen daaraan, dat zijn God uit loutere genade de werking des doods in hem ten onder houdt, en heeft er dus zijn God voor te loven. En als ge dan leest hoe God zelf tegen de guurheid van den dampkring den gevallen mensch met de wol der schapen bekleedt, ligt hierin dan niet de aanwijzing, hoe het een der schoonste stukken van de *gemeene gratie* is, als blijkt hoe die aarde, ja, wel doornen en distelen, maar toch ook *gezondene kruiden* tegen allerlei ziekte voortbrengt. Een stuk van wonder *gemeene gratie*, als de geest des menschen vaardig wordt gemaakt, om de tweede oorzaak van vele pestilentie en ziekte op te sporen en er daardoor de gevolgen van af te wenden. Ja, proeft ge dan niet de barmhartigheid en de goedertierenheid onzes Gods er in, als Hij deze *gemeene gratie*, ook wat het lichaam aangaat, tot zulk een macht in het leven verheft, dat ten slotte allerlei leed verzacht, allerlei onheil voorkomt, en bij ziekte en ongeval zooveel kundige hulpe ons ten dienste staat, om stuitend op de doodelijke werking der zonde in te werken? Dat lange jaren de medische wetenschap zich tegen de cere Gods geleerd heeft, en zich heeft aangesteld als waze zij zelve God, om over ons leven te beschikken, mag toch voor ons geen oorzaak zijn, om de wonder liefe onzes Gods voorbij te zien, die ook in dit stuk der *gemeene gratie* zoo kennelijk spreekt. Hier toch geldt het, den dood niet voor altoos tegen te werken, want ten grave zullen we allen dalen, maar wel om de goedertierenheid onzes Gods te aanbieden, die door het kruid dat Hij groeien laat en door de kunde die Hij menschen instort, tijdelijk de werking van het gif des doods stuit.

„De haren uws hoofds.“

En ook de haren uws hoofds zijn alle geteld.
Matth. 10: 43.

Op zichzelf is de betekenis van het „haar des hoofds“ in de Schrift verre van onbeduidend.

Blijkens het Naamerechap geldt het haar als de van God gegeven kroon des hoofds. Aan Simson, den sterken held, wiens magtige hand den Filistijn teruglaat en daardoor Israël dekt, is door God zelve zijn wonder spierkracht in verband gezet met zijn hoofdhaar. Als Delila hem den haarloos heeft afgesneden, is zijn kracht weg. In te weerderge vlechtling des haars wordt de zonde der ijdelheid bestreden. In dagen van rouw werd het hoofdhaar in Israël afgeschoren. Voor de grauwe haren had de jonge man op te staan. Zelfs de gestalte van den Christus in zijn heerlijkheid wordt ons getekend met de bijvoeging van het haar zijns hoofds, dat was als witte wolfe. De vrouw die Jezus' voeten zalfde, wordt gezegd hem de voeten te hebben afgedroogd met de haren van haar hoofd. Hij uws hoofds, zegt Jezus, zijt gij niet zweren, omdat gij niet kunt en swart haar laten verrijzen of een grijs haar weer doen verjongen, of letterlijk: omdat gij geen haar kunt wit of zwart maken. Jezus vraagt van zijn discipelen dat ze geen droef gelast zullen toonen, maar integendeel hun hoofd zullen zalven. Hij betuigt aan zijn jongeren dat niet één haar van hun hoofd zal verloren gaan. En ten slotte koopt hij het hoofdhaar ziele, om ons op aangrijpende wijze de peillooze diepte van Gods voorzienig bestel te doen verstaan, toen hij het woord sprak, dat we boven deze overpeining schreven: *Ook de haren uws hoofds zijn alle geteld.*

Doch al hieruit, hoe hoog de betekenis van het hoofdhaar, als natuurlijke kroon des menschen, ook in de Schrift geroemd wordt, toch blijft één enkel hoofdhaar op zichzelf een zoo nietsig ding, dat we schier enkelingen ettelijke diere haren uittrekken, zonder dat onze hand het merkt of ons oog er op let.

Ku al hi te denken, dat onze ziele haar grijsheid in de jaren der kindheit overgaat, om ons een zeer dun bundelc haren gaat hechten, in het Oosten, waar de haartooi veel weelderiger is, en waar Jezus sprak tot een Petrus en een Thomas, die, nog in de volle kracht des levens heel den schedel met dicht, zwaar haar overgromd hadden, viel er al niets nieters en schijnbaar van minder beduidenis te noemen, dan *den enkel haar*.

En daarom moet Jezus' treffend gezegde, eens gehoord, wel indruk maken om het nimmer te vergeten.

Het is of Jezus zeggen wilde: Hoeveel haren ge op uw eigen hoofd hebt, hebt ge nooit zelf geteld, noch iemand telde het ooit voor u. En toch is er Een die dat gedaan heeft, en die er de somme van kent, en die Eene is *uw Vader in de hemelen*.

Wat wil dit zeggen, dat God de haren van uw hoofd geteld heeft? Beduidt dit, dat onze Vader die in de hemelen is, op dien of dien dag, achtereenvolgens van alle kinderen der menschen, die op dezen aarde bodem wonen, de haren één voor één geteld heeft, en nu voorts let op elk haar dat uitvalt of op elk haar dat nieuw uitkomt?

Natuurlijk niet.

In dien vorm kleedt Jezus zijn uitspraak wel, maar ge weet zelf te goed, dat zoo niet het doen uws Gods is.

Gij kent de som der dingen alleen door samen te tellen, wat in die som inzit, maar uw God kent de som, eer Hij merkt op de deelen.

Stel het u toch zuiverlijk en Gode waardig voor.

Ons kennis komt ons toe, doordat wij de dingen waarnemen, ze beziën, ze onderzoeken, en er het beeld van opvangen in onze voorstelling.

Stel, er staat een boom op den weg, die u schaduw biedt, dan was eerst die boom er, en toen hebti gij dien boom bereikt, hem gezien en waargenomen, er u onder neerzet, en zoo weet ge dat die boom er is en in welke gestalte die boom zich voordoet.

Maar bij den Heere uw God is het natuurlijk juist omgekeerd.

Eerst heeft uw God dien boom in zijn Goddelijke gedachte gehad; heeft Hij besloten dien boom alsoo tot aanzijn te roepen; en toen is door zijn Goddelijke *kracht* die boom uit Gods gedachte in de werkelijkheid gekomen; en in die werkelijkheid is er aan dien boom geen tak of twijg, geen blad of bloem, of het was God die besloot dien boom zoo en niet anders te sieren.

God kent al zijn scheppel, niet doordat Hij het waarnemt, maar omdat Hij elk scheppel, klein of groot, eerst indacht en zich voorstelde, en toen aldus in de werkelijkheid deed verschijnen.

Zoo is het met dien boom, en zoo is het natuurlijk ook met u.

Ook gij zijt er niet uit een onbekenden verborgen hoek gekomen, zoodat God u eerst zag en waarnam, nadat ge geboren waart. Maar eer gij geboren waart, heeft uw God u gekend en voorgerekend, en zoodals Hij uw ziel en uw lichaam verordeneerd heeft, zoo zijt ge ontvangen en geboren en opgegroeid.

Zoo is het dus ook met uw hoofd, en met de haren die op uw hoofd uitbuiten.

Ook die haren komen er niet eerst, zoodat God ze daarna pas te merken kon, maar niet één enkel haar komt op uw hoofd uit, of God heeft gewild dat het zou uitkomen, er de kleur, de lengte en de dikte van bepaald, en voor elk haar die bepaalde porie op uw schedel bestemd, waar dat ene bepaalde haar zich zou vertoonen.

Zoo *kan* er dus geen haar op uw hoofd zijn, zonder dat God het weet, omdat Hij alleen het uitkomen en groeien deed. En evenzo kan er geen haar van uw hoofd vallen, of het is *uw God*, die dat haar uit uw schedel mistoot, ook al is het dat Hij uw elgen hand hietoe gebruikt, of de hand van één die u aangrijpt.

Just zulk een prediking nu is het waardoor het besef van Gods wonderen en alomvattende Voorzienigheid diep in de ziel dringt.

Breed vertoog, gerekte redeneering, ontbinding van knopen en wegruiming van tegenbedenkingen kunnen u wel allerlei begrip over dit mysterie der Voorzienigheid aanbrengen, maar *begrijpen* zijn voor u verborgen geestesleven juist wat steenen zijn in steen van brood.

Ook die begrippen zijn noodig, want zonder begrippen is er geen doordenken, en ook hierin zult ge uw God liefhebben met geheel *uw verstand*.

Maar al had Jezus aan het meer van Genesareth op het nauwkeurigst de begripsbepaling van Gods Voorzienigheid omschreven, die verklaring zou zijn vervolgen met het wegsterven van zijn stem.

Thans daarentegen, nu uw Heiland geen vertoog noch betoog over deze verborgenheid gaf, maar ons op de *haren des hoofds* wees, en ons zei, hoe die alle bij God geteld zijn, en hoe er niet één op de aarde kan vallen zonder zijn wil, nu is die flugekozen greep uit het leven reeds onder het toenmalig Israël van mond tot mond gegaan, als een geveleld woord de eeuwen doorgetogen, en ook in onze eeuw zelfs nog door ongelooovigen bewonderd als een lutteling van hooge, magtige taal.

Ja, meer nog, dat woord is niet alleen als kernwoord van geslacht op geslacht overgegaan, maar al die eeuwen door heeft dat wonderschoone woord van Jezus zijn werking gedaan, heeft het om strijd aan de eenvoudigen en aan de wijzen onder de kinderen der menschen en anders nooit te verkrijgen blik in het werk onzes Gods van al den dag gegund, ons verbaasd doen staan en in aanbidding doen neerzinken voor de oneindigheid zijner Goddelijke wetenschap, en wat nog het beste van al is, onder alle volken en natien in oogenblikken van wanhoop en vertwijfeling de benepen van hart gesterkt en getroost.

Opmerkelijk...

In de dagen van Jezus had men voor de betekenis van het *kleine* nog, o, zoo weinig oog. Alleen het groote en indrukwekkende trok aan. Wat in het oog sprong, boeide aller aandacht, maar wat vergeten wegschoof, gaf schier niets. En dat in de onafgebroken keten die oorzaken aan gevolgen bindt, ook de kleinste en de nietigste schalm medelt, was nog niet ingedrongen in ons menschelek bewustzijn.

Daar is de wetenschap eerst van lieverle toe gekomen, en, schier genomen, was het eigenlijk eerst onze eeuw, die de macht van het kleine, het schier onzichtbare en onmerkbare aan het licht heeft gebracht. Denk slechts aan wat de scheikunde, aan wat de ontdekking der bacteriën, aan wat de werking der onaspeerbare homoeopathische geneesmiddelen desaan gaande aan het licht heeft gebracht.

Bijna al het groote is ontleed, en schier enkel op het kleine en geer lieverle wordt thans aller aandacht gewestigd, en het is niet het minst door die ontdekking van het gewicht en de betekenis van het kleine, dat onze eeuw haar eigenaardig karakter heeft ontfangen.

En juist nu deszelfs macht van het kleine greep uw Heiland aan, om u den rijkdom van Gods voorzienig bestel en bestuur voor het zielsoog te doen schitteren.

Niet op heel uw hoofd, noch ook op heel uw hardes wijst hij u, maar op *den enkel haar*. Hij zegt u hoe dat ene haar voor God medelt. Hij spreekt van het uitvallen van dat ene haar uit uw lokken. Hij wijst er op, hoe God alleen de macht bezit om een zwart haar grijs te maken.

En juist door tot dat kleine en nietige af te dalen, gewist hij een macht van taal die de eeuwen doordreunt.

De half geveleiden leeraarden, nog in het midden dezer eeuw zelfs, aan onze hoogeschoolen, dat God zich alleen met het groote inlaat, en dat het kleine beneden de waardigheid van zijn Goddelijke bemoeiing is.

Dat waren de dagen toen de kleinen naar de wereld nog veracht werden, en het kindeke verdonkerd werd door de schaduw van den man. Maar het Evangelie bleef aldoor voor het kleine en voor den kleine op aarde roepen.

Voor de armen die vergeeten zijn leed droeg, en voor het kindeke dat men offerde aan den waan der eeuw.

Aldus ging er weer een adem des mededogens onder menschen uit, en werd naar het kindeke weer de reddende hand uitgestoken.

Altoos de Goddelijke theorie van het ene haar, dat meertel in de kennis van de wetenschap Gods.

En zoo hebben Gods kinderen het weer geleerd, om, tot in het kleinste en nietigste die den deert, hun hope op God te stellen en hun toevlucht tot zijn ontfoming te nemen.

Zoo kon het geknakte niet zich weer opbuigen, de vlam weer opleven aan de rookende vaaier. Niets zoo nietig voor de wereld of het kon weer groot voor God zijn.

En daarom als navolgers Gods en geliefde kinderen keert zich de drang des geloofs bij vernieuwing naar het kleine in het leven.

Niet alleen de groote, roepende zonde, maar ook de kleinste, nietigste zonde wordt als schuld erkend.

Dit zijn ook bacteriën.

Niet enkel de magtige trekken in de karakteren, maar ook de nietigste plooiën van ons wezen worden belangrijk voor het groote werk onzer heiligmaking.

En ook in ons Goddelijk beroep, in de verzorging van ons huis, en in wat ons van Gods wege op de hand is gezet, vraagt de Christen, aan dat ene haar dat van God gekend is, indachtig, niet enkel maar naar wat in zijn levenstaak past, en in zijn roeping magtig is, maar rust ons plichtbesef niet, eer het *tot in het kleinste* leerde vragen naar den wil onzes Gods.

Amsterdam, 15 Mei 1896.

Bedenklijke praktijken.

Terecht wijst de *Basu* er op, dat er een zeer ernstig gevaar schuilt in de praktijk van zekere kerkeraden en classes, om over synodale rapporten, die ter kennisneming worden rondgezonden, een stemming uit te lokken.

Consequent doorgevoerd komt dit stelsel hierop neer, dat 1°, alle rapporten van dien aard in de 700 kerkeraden aan stemming worden onderworpen, of ook amendementen op voorgestelde conclusien in stemming worden gebracht; 2°, dat deze zelfde rapporten ten tweeden male in stemming worden gebracht op de gezamenlijke classes, waarop nogmaals diezelfde 700 kerkeraden vertegenwoordigd zijn; 3°, dat deze classes naar de provinciale synode broederen afvaardigen, die bereid zijn te stemmen, zoodals de meerderheid op de classes stemde, en dat op die provinciale synode, die insgelijks de 700 kerken representeren, diezelfde rapporten *ten derden male* in stemming kunnen gebracht worden, en dat deze stemming niet afwijkt van die op de meerderheid der classes; en ten 4°, dat deze provinciale synoden naar de synode-generaal broederen afvaardigen, die bereid zijn te stemmen zoodals de provinciale synoden stemden, en dat er alsdan op deze generale synode, die eveneens dezelfde 700 kerken in zich draagt, *ten vierden male* gestemd wordt over diezelfde rapporten, waarover door die kerken reeds drie malen is gestemd, en dat wel niet op voet van vrij oordeel, maar in gebondenheid aan de stemming op de provinciale synodi.

Nu wenschen we dit stelsel niet te ridiculiseren, want de vindingrijkheid op het terrein van geconfeederd stemrecht is zoo groot, dat er al heel wat dwazer stelsels zijn uitgedacht en in praktijk gebracht.

Alleen maar, indien men acht dit stelsel in de Gereformeerde kerken te kunnen en te mogen invoeren, dan richt men zich in zijn kerkeverband ook op dat stelsel in.

In onze oude republiek heeft jaren lang, een stelsel van federatieve stemming geheerscht, dat veel op het boven omschreven stelsel lijkt; maar toen pasten op dat stelsel dan ook de regelingen en de vormen van stemming.

Thans b.v. heeft de generale synode het meest onbetwiste recht, om op een voorgestelde conclusie een amendement of wijziging aan te nemen, waardoor de strekking van die conclusie zeer in het oog loopend gewijzigd wordt, zonder dat of de provinciale synodi, of de classes of de kerkeraden hierover gehoord zijn.

Dit nu werpt uiteraard heel het stelsel onderstoven; want volgens het stelsel zou zulk een amendement dan eerst terug moeten naar de provinciale synodi, om te weten hoe die er over oordeelden, en deze zouden het weer terug moeten zenden naar de classes, om te raadplegen wat zij er van dachten, en uit de classes zou het weer terug moeten naar de kerkeraden, om er her oordeel dezer eenige *besturen* over te vernemen.

Thans kunnen ook de provinciale synodi een voorstel tot wijziging van een conclusie aan de synode voorstellen. Maar in het stelsel past dit niet. Immers over dat verschil zijn de overige provinciale synodi niet gehoord. De afgevaardigden dezer ove-

rige provinciale synodi weten dus niet hoe hun synodi er over denken. En naar eisch van het stelsel zou dus ook elk amendement op enige conclusie ingediend, door eenige provinciale synode vooral aan de zuster-synodi zijn te zenden, door deze weer naar de classes, en zoo weer naar de kerkeraden.

Thans komen op de synode-generaal allerlei onderwerpen aan de orde, waarover geen rapporten werden rondgezonden, en waaromtrent men op de provinciale synodi, in de classes en op de kerkeraden vooraf niets wist, en waarover men dus niet adviseeren kan. Ook dit strookt, gelijk in het oog springt, in het minst niet met het stelsel.

Immers krachtens den eisch van dit stelsel, zou elk voorstel vooraf in de mindere vergaderingen behandeld, aan stemming onderworpen, en een besluit er over als lastbrief aan de afgevaardigden mee moeten gegeven worden.

En ook, thans kunnen ter synode-generaal zaken inkomem, onderwijl de synode zit. Dit kan zelfs in de laatste zitting gebeuren; vooral zoo het zaken van spoedscheidende aard geldt, die anders het saamroepen van een extra-synode noodzakelijk zouden maken. Volgens eisch van dit stelsel zou nu de synode zulke zaken niet in behandeling mogen nemen, want noch de synodi-provinciaal, noch de classes, noch de kerkeraden zijn er in gekend.

Thans geldt, om ook dit nog op te merken, de stelregel, dat de synode is een samenkomst der kerken *zelve*, synode betekent niets dan *samenkomst*, waarom men er in Schotland ook het Engelsche woord *Assembly*, d. i. *samenkomst*, voor in plaats heeft gesteld.

Naar dit grondbegrip van ons geldend Gereformeerd kerkrecht zitten dus de kerken zelve in de synode, evengoed als ze *streeksgewijs* in de classis, en *gewestsgewijs* in de provinciale synode zitten. Naar dit grondbegrip kan er dus van een consulteerder der kerken buiten de synode door de synode geen sprake zijn.

Om dit stelsel te doen zegevieren, moet dit aloude grondbegrip dus geheel veranderd worden, en moet de synode vervangen worden door een registreercollege, dat stemt bij lastbrief.

Ten slotte is het dan ook duidelijk, dat voor de invoering van dit op Gereformeerd terrein onbekende stelsel, een andere kerkelijke indeeling moet worden ingevoerd. In dit stelsel toch dient het nergens toe, dat er tusschen de kerkeraden en dit synodaal college, waarin men naar lastbrief stemt, nog de geleiding van de classis, en de geleiding van de provincie in staat. En de triomf van dit stelsel zou eerst dan bereikt zijn, indien elke kerkeraad een man met lastbrief zond naar dit synodaal college en in dat college 700 broeders zitting erlangen.

Tevens zal dan de sessie der synode-generaal zeer bekort kunnen worden. Als er met lastbrieven gestemd wordt, kan discussie alleen de betekenis hebben, dat men een nieuw voorstel ontwerpt, dat dan weer naar de kerkeraden terug moet. Maar overigens komt het dan alleen op stemmen aan.

Just daarom echter hebben de Gereformeerden dit stelsel niet aanvaard.

Zij oordeelden dat een kerkeraad in eigen boezem niet de noodige gegevens bezat, om tot een juiste en raadzame beslissing te komen. Ze begrepen, dat menige kerkeraad, die nu, vaak uitsluitend door een predikant voorgelicht, voor stemt, een geheel andere stem zou hebben uitgebracht, zoo hij door behoorlijke discussie voorgelicht ware geweest, en ook de tegenbedenkingen gehoord had.

En overmits deze alzijdige en volledige discussie eerst kan plaats vinden in de synode-generaal, waarin alle kerken saamkomen, komt h. i. stemming over een synodaal voorstel alleen in de synode-generaal te pas.

Dit belet nu natuurlijk niet, dat men ook in een kerkeraad, op de classis, en in de provinciale synode, elkander eens afvraagt: Hoe denkt gij en gij er over? Mits dit dan maar niet den vorm van een besluit aanneemt, nooit een ander karakter erlange dan dat van een voorloopig advies, en in niets de vrijheid van den afgevaardigde ter synode-generaal binde, om, gehoord de discussie, anders te stemmen, dan de vergadering die hem afzond, voorloopig geoordeeld had.

Rondzending van al zulke rapporten is daarom niet geheel af te keuren. Doet men dit nooit, dan leeft de gemeente niet met. Dan blijven de kerkeraden niet op de hoogte van wat er omgaat. En ligt het gevaar voor de hand, dat zekere oligarchie de kerken overheerschen ga.

Daarom waren ook wij (*voor de kosten niet te hoog loopen*) steeds groote voorstanders van publiciteit, en rondzending, en voorloopige bespreking. De geesten moeten openbaar worden.

Maar zal deze ruime opvatting van publiciteit niet ten verdere leiden, dan houde men onverbiddelijk vast aan deze gronddachten: 1°, dat in de synode de kerken zelve zitten, en dat de leden der synode stemmen naar eigen overtuiging, gelijk die door de discussie gerijpt is; 2°, dat alle besprekingen van synodale voorstellen op de mindere vergaderingen slechts een *voorloopig* karakter dragen, en nooit anders dan *advies* kunnen zijn; en 3°, dat op de synode-generaal niet geboekt en geregistreerd wordt, wat aldus werd besloten, maar dat op de samenkomst zelve eerst het *besluit der kerken* valt, en dat wel, onder de leiding en het voorzitterschap van den Heiligen Geest.

Pantheïsme.

Dr. Daubanton heeft de verschillende artikelen, waarin hij een recensie gaf van Dr. Kuypers' *Encyclopaedie*, thans in een

boekjeel *vereenigd*, afzonderlijk uitgegeven bij Kemink en Zoon te Utrecht.

Ons blad is er geen blad naar, om op deze recensie in te gaan.

Slechts wenschen we te constateeren, hoe deze recensie in menig opzicht een model mag heeten, ook wat betreft den waardeerenden geest en toon.

Voor een Synodaal predikant, en die belijst Ethisch is, behoort er zekere moed toe, om in een tijdschrift uit zijn eigen hoek, een werk van Dr. Kuypers hand zoo hoog aan te slaan. Een moed, dien ook wel Dr. Ulfers te Rotterdam onlangs in het Rotterdamsch Predikantenblad had, en toonde hoe de Chineesche muur van kerkelijke bitterheid allengs gaafte krijgt. Maar een moed die toch nog steeds mag signaleerd.

Dr. Daubanton is bovendien op de hoogte van het onderwerp, thuis in de literatuur, en daardoor in staat hier en daar doeltreffende critie te leveren, waarvan bij latere uitgave ongetwijfeld profijt zal worden getrokken.

Thans wijzen we slechts op één *reedsaede*, gelijk men weer zeggen gaat, die voorkomt op blz. 197, en handelt over Dr. Kuypers Pantheïsme.

Ook Dr. Daubanton is namelijk van oordeel, dat er in het stellen van den Christus, als het subject der herboren menscheit, metterdaad eenig gevaar van dien kant schuilt.

Ziehier hoe hij zich uitlaat:

Daar Dr. K. het subject der wetenschap in het algemeen streng realistisch construeerde, moet hij evenzo doen met het subject der wetenschap in den kring der palingsneis beoefend, en evenzo doen met het subject bepaaldelijk der Theologie. »De wetenschap der Theologie is die logische actie van het generale subject der herboren menscheit, waardoor het, bij het licht des Heiligen Geestes, de openbaarde kennis Gods in zijn bewustzijn opneemt en uit zijn bewustzijn reflecteert». Wat is, wie is het generale subject der herboren menscheit? Is het wel realistisch gedacht, maar dan toch als in de menscheit inherant, naar het bekende »universale in re»? Dat schijnt in menigen passage zoo te zijn. Maar elders verklaart K. uitdrukkelijk: »Christus is dit generale subject in centralen zin», »Christus is het centrale subject». Zoo wordt, ni fallor, de apostolische leer van Christus als het Hoofd der Gemeente in een haar vreemde omgeving afgedragen. Christus wordt hier niet voorgesteld als subject der Theologia unionis, maar als centraal subject der Theologia Viatorum... iets wat, zoover ik weet, enig is in de geschiedenis der gereformeerde Theologie. Ik zie niet hoe bij een consequent doortrekken van de hier aangegeven lijnen de wezenlijke onderscheiding tusschen Christus en de herboren menscheit te behouden is. Of het »ik» van Christus wordt gehandhaafd — maar dan is de herbore menscheit, op zich zelf beschouwd, een bewustloze grootheid, zij heeft geen »ik» dan Christus' »ik». Of het realistisch geconstrueerde ik-bewustzijn der herboren menscheit wordt gehandhaafd — maar dan is er geen plaats in haar voor een persoonlijk Christus als haar generale subject. Alleen op pantheïstischen weg is er aan het dilemma te ontkomen. Maar tot wat prijs! Christus staat als een soort natura naturans tegenover de herboren menscheit als een soort natura naturata. In wezenlijkheid echter verliest zich die onderscheiding in het *re is is nat re nat*. Er gingen dan ook reeds stemmen op in onze theologische wereld die Dr. K. van pantheïsme beschuldigen. Men zij hiernee voorzichtig. Van bedoeld, van gewild pantheïsme kan, a priori geredeneerd, geen sprake zijn bij een denker, die zoo beslist opkomt voor het theïsme van Schrift en Belijdenis. Zijn er in de wijsgeerige constructien van zulk een man momenten, die bij logische ontwikkeling tot pantheïsme leiden, dan moeten ze als indringers gebrandmerkt worden en verwijderd door de stuwkracht van het theïstisch beginsel. Een vonnis ter veroordeeling der geheele constructie-leest er niet uit saam, wie gevoelde, wat raadsel het is, bij dieper inzien van de dingen, tot monisme te komen met behoud van de ethische grootheden, van de persoonlijkheid in God en mensch. Toch wachten wij van den theoloog, al treedt hij als encyclopaedoloog op het gebied der Wijsbegeerte, dat hij meer dan voor het eerste, voor het laatste interesse waken.

Mag hier nu niet van *model* sprake zijn? D. w. z. van een voorbeeld, hoe men, zulk een bedenking op het hart hebbende, die het publiek kan voordragen, ter broederlijke waarschuwing, zonder dat er van verdracht-making of kwetsende uitlating ook maar sprake is.

Natuurlijk gaan we in ons weekblad op dit geding niet in.

Om met vrucht dit vraagstuk te bespreken, zou eerst dienen vast te staan, wat Pantheïsme is, in welke verhouding de *universalia* tot de *res* staan, d. w. z. de algemeene waarheden tot de verschijningen waarin ze uitkomen, en het subject in een organisch geheel tot de subjecten in zijn ledematen; en zooveel meer.

Zoolang dit alles niet haarfijn bepaald is, spreekt men bij zulk een discussie in het honderd.

Wat we daarom alleen willen doen, is op practisch en bijbelsche wijze, het belang aangeven van Dr. Kuypers voorstelling.

In tal van eeuwen zijn er in tal van landen allerlei theologen geweest, die gearbeid en gezwogen hebben, *zonder van elkaar af te weten*. Toch blijkt daarna van achteren, dat uit aller verstrooiden arbeid allengs *zeker geheel* te voorschijn komt. Zekere bouw, die een fundament heeft, en vaste lijnen vertoont.

Die eenheid van fundament, die vaste lijnen moeten een oorzaak hebben. Die oorzaak kan alleen in een bewust wezen liggen. Waar een bouw te zien is schuilt een bouwmeester.

Die bouwmeester nu is het eenheids-subject dat den arbeid van de onderscheidene opperlieden, zonder dat zij het zelve wisten, beheerscht, niet alleen op het gebied der theologie, maar ook der wetenschap.

Hij nu die, buiten zonde gerekend, deze eenheid in aller denken en arbeid tot stand brengt, is op algemeen wetenschappelijk gebied God de Heere.

Hij schiep God en in die hea Is he in hoot menschi Theolog Allee vormt e Vader i Vader i heid da »Wj alle diu tus, doe Zal on dat om uitgezo

Als t drankje heidswe Eerst nu ook De b hierbij i is mind wat got den dra en dat t terdaat Voor accijs f 26.400 voor bie mea zie den teal dertig n Die 3 wijn eu belasting personee De groi op 12 i loea 7 76.850.0 miljoen Zoo h geschikt, te leiden sterke d voor de die nu, houden, wordt de Ook o de heer niet med Want

Want fmg va kwaad i staande, in zeer veel erg Overheir maakt.

Gebruil wapen t dan ware wachten. zijn, den het gebr hoogte d Naar c niet te e geen zod Hij moe meer ge belasting, maar ein allerlei met hun als de i gebruiker offeren, i voor deze gevoelt?

Deze i Financiën gebouw. En de bij de en de teatort zijn 30 n Practis

hooging i aangeleg even hoo voor nóg En he weerw i opbrengt bleef, en het gebr zich schi droef, tar tinerde.

Kleine maar als hooge a houdt, en pen, mag tot staan het dank We sta houding, Indië teg De schat king ster uiterste v king mo woonte a

Dit nu van het ernstige treden. Het b zonde he in opbre het lands hankelijk